

**ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ І ВИПЛАТИ ДОПОМОГИ
У ЗВ'ЯЗКУ З ВАГІТНІСТЮ ТА ПОЛОГАМИ**

У статті аналізується чинне національне законодавство, яке регулює питання призначення і виплати допомоги жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами. Автором акцентовано увагу на подвійному характері допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами та розглянуто особливості надання такої допомоги у системі державної соціальної допомоги, а також у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Внесено ряд пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства і узгодження його з нормами Конституції України.

Ключові слова: сім'ї з дітьми, державна соціальна допомога, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, прожитковий мінімум, соціальне страхування.

В статье анализируется действующее национальное законодательство, регулирующее вопросы назначения и выплаты помощи женщинам в связи с беременностью и родами. Автором акцентировано внимание на двойном характере помощи в связи с беременностью и родами и рассмотрены особенности предоставления такой помощи в системе государственной социальной помощи, а также в системе общеобязательного государственного социального страхования. Внесены ряд предложений по совершенствованию действующего законодательства и согласования его с нормами Конституции Украины.

Ключевые слова: семьи с детьми, государственная социальная помощь, помощь в связи с беременностью и родами, прожиточный минимум, социальное страхование.

The article analyzes the existing national legislation governing the appointment and payment of assistance to women in connection with pregnancy and childbirth. The author accentuated attention on the double nature of assistance in connection with pregnancy and childbirth, and the features of the provision of such assistance in the system of state social assistance, as well as in the compulsory state social insurance system. We made a number of proposals for improving the existing legislation and harmonize it with the norms of the Constitution of Ukraine.

Key words: families with children, state social assistance, assistance in connection with pregnancy and childbirth, the cost of living, social security.

Вступ. Незважаючи на активізацію уваги й зусиль нашої держави в напрямі поліпшення становища дітей, створення умов для щасливого дитинства, кризові явища в Україні негативно впливають на становище сімей з дітьми. Часто, не усвідомлюючи і не розуміючи причин життєвих негараздів, діти повною мірою відчувають їх наслідки. Економічні, соціальні, психологічні проблеми деструктивно впливають на соціальні настанови, руйнують життєві орієнтири, ускладнюють процес соціалізації дітей. Тому важливим напрямом державної соціальної політики щодо дітей в Україні є державна соціальна підтримка сімей з дітьми [1, с. 136]. Одним із напрямів державної соціальної підтримки сімей з дітьми та її складовою є надання таким категоріям громадян державної соціальної допомоги, до якої належить і допомога у зв'язку з вагітністю та пологами.

Постановка завдання. Таким чином, мета статті полягає в дослідженні особливостей призначення та виплати допомоги по вагітності та пологах, для досягнення якої потрібно проаналізувати чинне національне законодавство в цій сфері.

Варто зауважити, що допомога у зв'язку з вагітністю та пологами має подвійний характер, оскільки вона передбачена як системою державної соціальної допомоги, так і системою загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Результати дослідження. На початку пропонуємо розглянути перший випадок, а саме допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами в системі державних соціальних допомог. Так, право на таку допомогу мають всі жінки (у тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Тобто однією з основних умов надання такого виду державної соціальної допомоги є саме відсутність участі жінок у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні.

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р. № 2811-ХІІ [2] визначає, що до жінок, які мають право на допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, належать:

1) жінки з числа військовослужбовців Збройних Сил, Державної прикордонної служби, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, військ цивільної оборони, інших військових формувань та з числа осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, Держспецзв'язку та Державної кримінально-виконавчої служби. Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами таким жінкам призначається і виплачується за місцем основної роботи (служби) у розмірі 100 відсотків грошового забезпечення за рахунок Державного бюджету. Але не зовсім зрозуміло, чому саме законодавець відносить до цього переліку жінок з числа військовослужбовців, адже порушується одна з вимог надання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами як одного із виду державних соціальних допомог, а саме відсутність участі в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Аналізуючи нормативно-правову базу, яка регулює трудову діяльність зазначених категорій жінок, можемо зауважити, що більшість з них працює на підставі контракту. Відповідно в Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [3], а саме в розділі IV, який присвячений безпосередньо загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності (допомога по вагітності та пологах є одним із видом матеріального забезпечення за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності), зазначено, що «страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності та господарювання, у тому числі в іноземних дипломатичних та консульських установах, інших представництвах нерезидентів або у фізичних осіб, а також обрані на виборні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та в інших органах». Із цього слідує, що жінки із вищезазначеної категорії є застрахованими особами і беруть участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, а отже це не відповідає ст. 7 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Таким чином, допомога по вагітності та пологах жінкам з числа військовослужбовців різних служб нараховується і виплачується відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;

2) жінки, звільнені з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи та організації. Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами таким жінкам виплачується у розмірі 100 відсотків середньомісячного доходу. Середня заробітна плата, з якої нараховується допомога, обчислюється згідно з Порядком обчислення середньої заробітної плати, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100. Згідно з цим Порядком середньомісячна заробітна плата обчислюється виходячи з виплат за останні 2 календарні місяці роботи, що передують події, з якою пов'язана відповідна виплата. Працівникам, які пропрацювали на підприємстві, в установі, організації менше ніж два календарні місяці, середня заробітна плата обчислюється виходячи з виплат за фактично відпрацьований час. Якщо протягом останніх двох календарних місяців працівник не працював, середня заробітна плата обчислюється виходячи з виплат за попередні два місяці роботи [4];

3) жінки, зареєстровані в центрі зайнятості як безробітні. Безробітних Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067-VI визначає як осіб віком від 15 до 70 років, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готові та здатні приступити до роботи [5]. Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами безробітним жінкам виплачується у розмірі 100 відсотків мінімального розміру допомоги по безробіттю. Варто зауважити, що розмір допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами безпосередньо залежить від наявності чи відсутності у жінки страхового стажу (періоду (строку), протягом якого особа підлягає страхуванню на випадок безробіття та за який сплачено страхові внески (нею, роботодавцем)). Так, наприклад, станом на травень 2016 року мінімальний розмір допомоги по безробіттю застрахованим особам, у яких розмір виплат залежить від страхового стажу становить 1160 грн (80% від прожиткового мінімуму для працездатних осіб); особам, виплати яким призначаються без урахування страхового стажу – 544 грн (37,5% від прожиткового мінімуму для працездатних осіб). Прожитковий мінімум для працездатних осіб на цей період становить – 1450 грн. Із грудня 2016 року прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлюється у розмірі 1550 грн. Відповідно мінімальний розмір допомоги по безробіттю застрахованим особам, у яких розмір виплат залежить від страхового стажу, – 1240 грн; особам, виплати яким призначаються без урахування страхового стажу, – 544 грн.

Аналізуючи вищенаведені статистичні дані, варто зауважити, що ті жінки, які брали участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування і за яких роботодавці сплачували страхові внески, мають право на отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами у 2 рази більшу, ніж ті, яким така допомога призначається без урахування страхового стажу. Так, таким чином держава так би мовити стимулює громадян до офіційного працевлаштування і намагається вивести трудову діяльність з тіні. Проте допомога у зв'язку з вагітністю та пологами для безробітної жінки у розмірі 544 грн, яка на період відпустки є переважно єдиним джерелом існування, є ніщо іншим як порушенням її природних прав на достатній рівень життя. Оскільки такий розмір допомоги, в сучасних українських реаліях, коли ціни на продукти, товари першої необхідності невпинно з кожним місяцем зростають, не в змозі в повній мірі забезпечити матір та її новонароджену дитину мінімальним набором товарів і послуг, які є достатніми для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я.

Тому пропонується переглянути мінімальні розміри допомоги жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами та встановити їх на рівні не нижчого ніж прожитковий мінімум громадян, так як встановлені сьогодні законодавством розміри державної соціальної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами безробітним жінкам не відповідають нормам Конституції України. Оскільки відповідно до ч. 3 ст. 46 Конституції України [6] пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом;

4) аспірантки, докторантки, клінічні ординатори, студентки вищих навчальних закладів I–IV рівня акредитації та професійно-технічних навчальних закладів – у розмірі місячної стипендії. Жінка, яка продовжує навчання, має право на виплату стипендії або допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами за її вибором. При цьому допомога призначається з дня припинення виплати стипендії до дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами.

Розмір допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами вищезазначеним категоріям жінок не має бути меншим, ніж 25 відсотків розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи з розрахунку на місяць (прожитковий мінімум з травня 2016 року – 1450 грн; з грудня 2016 року – 1550 грн);

5) непрацюючим жінкам та жінкам, зареєстрованим як суб'єкти підприємницької діяльності, – у розмірі 25 відсотків розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатної особи, з розрахунку на місяць [7]. Вище ми зазначали, що прожитковий мінімум для працездатної особи з травня 2016 року становить 1450 грн (відповідно 25% – 362,5 грн), з грудня 2016 року – 1550 грн (відповідно 25% – 387,5 грн). Тобто можемо зауважити, що розміри допомоги відповідним категоріям жінок занадто низькі, тому така ситуація склалася, як і з жінками, зареєстрованими у центрі зайнятості як безробітні та виплати яких призначаються без урахування страхового стажу (про яких йшлося вище).

Також Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» визначає відповідний порядок надання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами. По-перше, відповідний вид державної соціальної допомоги призначається і виплачується органами соціального захисту населення (крім жінок з числа військовослужбовців); виплати здійснюються за місцем проживання жінки і за рахунок Державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів. По-друге, для отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами жінці потрібно зібрати відповідний пакет документів, а саме: написати заяву встановленого зразка про отримання відповідної допомоги, надати оригінал і копію паспорта, довідку лікувального закладу встановленого зразка та такі види довідок для різних категорій жінок: для жінок, звільнених з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації, – довідку ліквідаційної комісії; для аспіранток, докторанток, клінічних ординаторів, студенток вищих навчальних закладів I–IV рівня акредитації та професійно-технічних навчальних закладів – довідку з основного місця роботи (навчання); для жінок, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні, – довідку державної служби зайнятості; для жінок, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, – довідку Пенсійного фонду України про те, що жінка, яка є фізичною особою-підприємцем, перебуває (не перебуває) на обліку в органах Пенсійного фонду України та не бере участь на добровільних засадах у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; для усиновлювачів або піклувальників – рішення про усиновлення або встановлення опіки. По-третє, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається на визначений чинним законодавством термін, який залежить від тривалості відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а також від категорії отримувача цієї допомоги. Так, за загальним правилом тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей – 70) календарних днів після пологів. Проте існують певні винятки, наприклад, для жінок, які належать до 1–4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, кількість днів у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами збільшується до 180 календарних днів (90 – до пологів та 90 – після

пологів). Тому і період виплати допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами таким жінкам збільшується. Усиновлювачам або піклувальникам однієї дитини допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається за період з дня усиновлення чи встановлення опіки й до закінчення строку післяпологової відпустки (до закінчення 56 календарних днів); двох і більше дітей – до закінчення строку післяпологової відпустки (70 календарних днів). По-четверте, обмежений термін подачі звернення про надання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами не має перевищувати шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами. Тобто жінка, усиновлювач або піклувальник мають звернутися до уповноважених органів із заявою про надання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами і відповідним пакетом документів протягом шести місяців з моменту закінчення відповідної відпустки, але не пізніше. Проте не зазначено наслідки пропуску такого строку. А якщо відповідний строк для подачі звернення про надання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами пропущений з поважних причин, то вважаємо за необхідне встановити виняток з цього правила та можливість продовження цього строку до 12 місяців. По-п'яте, державна допомога у зв'язку з вагітністю та пологами виплачується за весь період відпустки, незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

Дуже цікавим і позитивним щодо тривалості відпусток у зв'язку з вагітністю та пологами є зарубіжний досвід, а саме, наприклад, заслуговує на увагу досвід Франції, за законодавством якої встановлено диференціацію тривалості оплачуваної відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а отже, і розміру відповідної допомоги, залежно від кількості дітей у родині. Так, відповідно до законодавства Франції допомога у зв'язку з вагітністю і пологами виплачується у розмірі 100% доходу жінки протягом 6 тижнів (42 календарних дні) до та 10 тижнів (70 календарних днів) після народження першої дитини, 8 тижнів (56 календарних днів) до та 18 тижнів (126 календарних днів) після народження другої та наступних дітей. [8, с. 120]. Вважаємо доцільним запровадити відповідний зарубіжний досвід і до законодавства нашої держави і встановити диференціацію тривалості оплачуваної відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, не тільки залежно від категорії жінок (чорнобильці), складності пологів, народжуваності одночасно декількох дітей, але й від кількості дітей у родині. Пропонуємо визначити, що допомога у зв'язку з вагітністю і пологами виплачується протягом 70 календарних днів до та 56 календарних днів після народження першої дитини; 84 календарних днів до та 70 календарних днів після народження другої дитини; 98 календарних днів до та 84 календарних днів після народження третьої та наступної дитини (за наявності на утриманні відповідно однієї чи більше дітей). Тому пропонуємо відповідні строки зазначити у ст. 17 Закону України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР та викласти ч. 3 ст. 8 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» в такій редакції: «Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами (внаслідок поважних причин – не пізніше 12 місяців), і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів – 70) календарних днів після пологів (після народження першої дитини); 84 календарних днів до пологів і 70 календарних днів після пологів (після народження другої дитини); 98 календарних днів до пологів і 84 календарних днів після пологів (після народження третьої та наступної дитини за наявності на утриманні відповідно однієї чи більше дітей). Жінкам, віднесеним до 1–4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 – до пологів та 90 – після пологів). Зазначена допомога обчислюється сумарно та надається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів».

Наступною категорією жінок, які також мають беззаперечне право на отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, є застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування жінки-працівники та які сплачують страхові внески до Фонду соціального страхування України. Відповідно порядок призначення і розмір допомоги таким категоріям жінок визначається Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 28 грудня 2014 р. № 77-VIII [3].

Так, цим Законом передбачено, що одним із видів матеріального забезпечення та соціальних послуг за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є допомога по вагітності та пологах, яка виплачується у розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати (доходу). Проте, ті застраховані жінки, які протягом дванадцяти місяців перед настанням страхового випадку за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування мають страховий стаж менше ніж шість місяців, мають право на отримання допомоги по вагітності та пологах в такому розмірі: виходячи з нарахованої заробітної плати, з якої сплачуються страхові внески, але в розрахунку на місяць не вище двократного розміру мінімальної заробітної плати та не менше за розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом у місяці настання страхового випадку [3]. Допомога по вагітності та пологах застрахованій особі виплачується за весь період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, тривалість якої встановлена ст. 25 Закону України № 77-VIII. Проте вище нами

було запропоновано здійснити диференціацію такої відпустки залежно від наявності у жінки дітей, які перебувають на її вихованні та утриманні. Тому пропонуємо також статтю 25 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 28 грудня 2014 р. № 77-VIII узгодити із ст. 17 Закону України «Про відпустки» і ч. 3 ст. Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми».

У разі надання застрахованій особі відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами у період її тимчасової непрацездатності листок непрацездатності по тимчасовій непрацездатності закривається і з дня настання цієї відпустки видається інший листок непрацездатності. Кожен із зазначених листків оплачується. У разі надання застрахованій особі відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами у період простою підприємства, установи, організації не з вини застрахованої особи, щорічної (основної чи додаткової) відпустки, відпустки без збереження заробітної плати, додаткової відпустки у зв'язку з навчанням, творчої відпустки допомога по вагітності та пологах надається з дня виникнення права на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами [3].

Висновки. Таким чином, правове регулювання призначення та виплати допомоги у зв'язку з вагітністю і пологами, незважаючи на часті зміни та деякі позитивні моменти, залишається недосконалим. Законодавство у цій сфері не відповідає реаліям життя родини, яка виховує дітей: тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами є чи не найнижчою серед розвинених країн світу, відсутня диференціація її тривалості залежно від умов життєдіяльності жінки та її сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Кривачук Л. Система державної соціальної підтримки сімей з дітьми в Україні / Л. Кривачук // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011/9. – Вип.4(11). – С. 136–145.
2. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 28 грудня 2014 р. № 77-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 11. – Ст. 75.
4. Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF/conv>.
5. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF>.
8. Корсаненкова Ю.Б. Социальная поддержка семей с детьми в Российской Федерации: реальность и перспективы : [монография] / Ю.Б. Корсаненкова. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 208 с.